

В. П. ТИХИЙ

**ВИБРАНІ ПРАЦІ
З КОНСТИТУЦІЙНОГО
І КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВА**

Харків
«Право»
2017

УДК 340(062.552)
ББК 67.0я9
Т46

У п о р я д н и к и:

Упорядник наукових праць з *конституційного права*:

А. А. Яковлев – заступник головного вченого секретаря
Національної академії правових наук України, доктор філософії

Упорядник наукових праць з *кримінального права*:

О. М. Сарнавський – професор кафедри правових дисциплін Київського
факультету Національної академії Національної гвардії України,
доктор філософії, старший науковий співробітник, полковник юстиції

Тихий В. П.

Т46 Вибрані праці з конституційного і кримінального права / В. П. Тихий ;
[передм. В. Я. Тація ; упоряд.: А. А. Яковлев, О. М. Сарнавський]. – Харків :
Право, 2017. – 848 с. : іл.

ISBN 978-966-937-311-3

Вибрані наукові праці включають роботи автора: монографії, наукові статті, тези наукових доповідей, навчальні посібники, конспекти лекцій, розділи підручників і науково-практичних коментарів. Публікації розташовані в системі: з конституційного права – відповідно до структури Конституції України, із Загальної частини кримінального права – Загальної частини Кримінального кодексу України, з Особливої частини кримінального права – ієрархії цінностей: людина, суспільство, держава.

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, практичних працівників, усіх, хто цікавиться науками конституційного і кримінального права.

УДК 340(062.552)
ББК 67.0я9

ISBN 978-966-937-311-3

© Тихий В. П., 2017
© Яковлев А. А., Сарнавський О. М.,
упорядкування, 2017
© Видавництво «Право», 2017

Передмова

ТИХИЙ Володимир Павлович – український правознавець, доктор юридичних наук з 1987 р., професор з 1990 р., академік Національної академії правових наук України з 2004 р., заслужений працівник освіти України з 1991 р., Заслужений юрист України з 2003 р., лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2006), премії імені Ярослава Мудрого (2001, 2009). Закінчив у 1963 р. Харківський юридичний інститут. У 1963–68 рр. працював слідчим в органах прокуратури Луганської і Дніпропетровської областей, з 1968 р. – у Харківському юридичному інституті (тепер – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) – аспірант, старший викладач, доцент, заступник декана і декан денного факультету, старший науковий співробітник, професор, декан заочного факультету, проректор з навчальної роботи. У 1996–2004 рр. – суддя Конституційного Суду України, з 2005 р. – суддя Конституційного Суду України у відставці, у 2005–2008 рр. – керівник Київської наукової лабораторії Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, з 2009 р. – віце-президент – керівник Київського регіонального центру Національної академії правових наук України. Основні напрями наукової діяльності – права і свободи людини і громадянина, конституційне правосуддя, вчення про злочин і його стадії, кримінально-правове забезпечення громадської безпеки. Опублікував понад 300 наукових праць, присвячених проблемам Загальної та Особливої частин кримінального права, питанням конституційного права та загальної теорії права.

У наукових працях В. П. Тихий визначив поняття закінченого і незакінченого злочинів, добровільної відмови від злочину, удосконалив поняття готування до злочину та замаху на злочин і запропонував закріпити їх у Кримінальному кодексі. Розробив і сформулював поняття злочинів проти громадської безпеки, спрогнозував їх розвиток, обґрунтував їх систему і довів необхідність передбачення за них відповідальності у самостійному (окремому) розділі Кримінального кодексу. Ці пропозиції стосовно як стадій злочину, так і злочинів проти громадської безпеки враховані в новому Кримінальному кодексі. Значний внесок В. П. Тихий зробив у розробку питань правового забезпечення безпеки людини та відповідальності за злочини проти виборчих і референдних прав.

В. П. Тихий – співавтор: «Юридичної енциклопедії» (1998–2004), «Великого енциклопедичного словника» (2007, 2012), «Великої української юридичної енциклопедії у 20 томах» (2017, Т. 17), монографій «Правова система України: історія, стан та перспективи у 5 т.» (2008) і «Правова доктрина України у 5 т.» (2013), підручників: «Організація судових та правоохоронних органів» (2007, 2008, 2009, 2010, 2011), «Кримінальне право України: Загальна частина» (1999, 2001, 2004, 2007, 2010, 2015), «Кримінальне право України: Особлива частина» (1999, 2001, 2004, 2007, 2010, 2015) та

науково-практичних коментарів до Конституції України (2003, 2011) і Кримінального кодексу України (2002, 2004, 2006, 2009, 2013).

Був членом робочих груп з розробки проектів чинних Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, експертом експертної ради ВАК України та Головою експертної ради з питань проведення експертиз дисертаційних робіт з юридичних наук Міністерства освіти і науки України.

В. П. Тихий – позаштатний консультант Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, член Науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України та Наглядової ради Національної академії Служби безпеки України, спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого і Академії адвокатури України. Міністерством юстиції України вписаний до «Золотої книги української юстиції».

В. П. Тихий є і автором трьох збірок віршів: «Уклін Людині, Квітам, Життю» (2013), «Уславлення Людини, Оспівування Життя» (2014) і «Світе тихий! Світе вільний! Рідна моя Україна!» (2016).

**Почесний президент
Національної академії правових наук України,
ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, академік Національної
академії наук України і Національної академії
правових наук України**

В. Я. Тацій

Розділ I
Наукові праці
з конституційного права

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ (ІДЕЙНІ ОСНОВИ) КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (тези)

(Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 84–85)

1. Актуальність дослідження теоретичних засад (ідейних основ) Конституції України (а тим самим і основи основ конституційного, державного і суспільного ладу) обумовлена як їх світоглядно- методологічним значенням, так і практичними потребами. Після прийняття Конституції України до парламенту безперервно подаються законопроекти про внесення змін до неї, а нині готується проведення радикальної конституційної реформи щодо зміни президентсько-парламентської республіки на парламентсько-президентську.

2. Теоретичні засади радянських конституцій, як і взагалі конституцій соціалістичного типу, становить учення марксизму-ленінізму, концептуальними конституційними ідеями (конституційними цінностями) якого є: провідна соціальна роль робітничого класу; соціалістична організація виробництва продуктів і вдосконалення всіх членів суспільства; повна уніфікація світогляду – визнання тільки однієї ідеології – «одержавленої» комуністичної і лише однієї партії – комуністичної як керівної, організуючої і скеровуючої сили суспільства (життєдіяльності народу); панування державної власності; невизнання невід'ємних прав людини (патерналістський підхід до їх генезису та природи, інтерпретація їх як похідних від держави), громадянського суспільства, поділу влади, парламентської демократії тощо.

3. Ідейною основою Конституції України є теорія невідчужуваних і непорушних прав і свобод людини і похідні від неї теорії громадянського суспільства, поділу влади, демократичної, соціальної, правової держави (див., зокрема, преамбулу, статті 1, 3, 22, 157 Конституції України).

4. Цілком природно, що теорія прав людини з її похідними теоріями застосована в Конституції України з урахуванням сучасного досвіду. Людина, її життя, і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України).

5. Теорія прав людини пройшла перевірку часом. Права людини були гаслом буржуазних революцій, що зруйнували феодалізм, і відіграли таку ж роль у падінні тоталітарних режимів, у розвалі комуністичної системи (соціалістичного табору), розпаді

СРСР та створенні на його теренах цілої низки суверенних незалежних, самостійних, демократичних держав.

Ідея невід'ємних прав людини стала основою перших у світі конституцій. Американська Декларація незалежності (1776 рік) визначила, що всі люди створені рівними і всі вони наділені Творцем невід'ємними правами, до яких належать право на життя, право на свободу і на прагнення до щастя. Автори Декларації визнали, що влада уряду дійсна і підтримується підданими поки вона (ця влада) захищає права людини і «ґрунтується на згоді тих, кими управляють». Якщо влада (уряд) порушує ці права, народ має право ліквідувати цю владу і встановити нову, засновану на таких принципах, які найкращим чином забезпечать його безпеку і благополуччя. Це, по суті, теж визнання прав людини, але цього разу у вигляді права на революцію.

Аналогічні права людини проголосила і французька Декларація прав людини і громадянина (1789 рік): «1. Люди народжуються і залишаються вільними й рівними в правах. Суспільні відмінності можуть ґрунтуватися лише з огляду на загальну користь. 2. Метою кожного політичного союзу є забезпечення природних і невід'ємних прав людини. Такими є свобода, власність, безпека і опір гнобленню».

6. Ідея невід'ємних прав людини, ідеал людства епохи Просвітництва, стали вирішальною основою для наступних конституцій практично в усіх країнах. Таким чином, досвід історії наочно підтвердив не тільки життєздатність ідеї невід'ємних прав людини та її вирішальну роль, а й її всезагальність, універсальність для розвитку всіх країн.

Основні права і свободи людини становлять підвалини справедливості, миру та безпеки для всього світового співтовариства і тому мають всесвітнє значення. Про це свідчить Статут ООН, однією із засновниць (фундаторів) якого є й Україна, Загальна декларація прав людини (1948 рік), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 рік), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 рік), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 рік), Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 рік), Американська декларація прав та обов'язків людини (1948 рік), Африканська декларація прав людини і народів (1981 рік), Підсумковий акт наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 рік) та інші міжнародні документи з прав людини і громадянина.

7. Людина – найвища цінність, і тому найпріоритетнішим напрямом правових досліджень має стати забезпечення її прав і свобод. Категорії та наукові поняття теорії прав і свобод людини є філософськими (світоглядними), загальнонауковими, загальними для суспільних наук або загальними для теорії держави і права та галузевих юридичних наук. Отже, ця теорія, її категорії, наукові поняття мають методологічне значення для правознавства. Вони виступають відповідно «інструментом» наукового пошуку, методологічним засобом пізнання або джерелом постановки актуальних проблем правознавства і принципів (характерних напрямів) їх розв'язання, тобто виконують методологічні функції.

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ УТВЕРДЖЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

(Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 11 (97). – С. 21–23)

Ідея природних прав і свобод людини – ідеал людства епохи Просвітництва – стала вирішальною основою для конституцій всіх демократичних держав. Досвід історії наявно підтвердив не тільки її життєздатність і її головну роль, а й все загальність, універсальність для розвитку всіх країн. Права і свободи людини становлять підвалини справедливості, миру та безпеки для всього людства і тому мають всевітнє значення.

У зв'язку з цим ідейною основою Конституції України була обрана теорія невідчужуваних прав і свобод людини та їх гарантій (теорії: поділу влади, парламентаризму громадянського суспільства, верховенства права, демократичної, правової, соціальної держави тощо).

Цілком природно, що теорія прав людини з її похідними теоріями гарантування цих прав застосована в Конституції України з урахуванням сучасного досвіду.

Саме такий висновок випливає з вивчення Конституції України. Відповідно до її положень Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22); при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24); іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26).

Визначаються і діють принципи поділу влади і верховенства права (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 8 Конституції України).

Чітко втілений в Конституції України принцип законності. органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституції та законами України (ч. 2 ст. 19).

Статті 22 і 157 Конституції України гарантують захист самого існування прав і свобод людини, заборонено їх скасовувати, в тому числі і шляхом внесення змін до Конституції.

Особливо важливими є також ч. 3 ст. 8 та ч. 1 ст. 55 Конституції України, які передбачають, що права людини застосовуються безпосередньо і захищаються судом.

Незворотність дії в часі та законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58 Конституції України) також гарантує права людини від посягань держави: Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64 КК). Такі обмеження мають переслідувати законну мету і бути необхідними в демократичному суспільстві.

Дуже важливо, що ч. 2 ст. 55 Конституції України кожному гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб і таким чином заклала конституційну основу для здійснення судового контролю за адміністративними органами.

Не менш важливою в аспекті відповідальності держави перед людиною за свою діяльність є і ч. 4 ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

На жаль, Конституція України не містить механізмів забезпечення реалізації багатьох конституційних прав людини і громадянина.

Певною мірою це пов'язано з низьким рівнем свободи в радянські часи. Права і свободи людини не досліджувались, оскільки це вело до їх визнання. А вони кваліфікувались марксизмом не інакше, як так звані права і свободи. Саме тому СРСР, УРСР, як і інші країни соціалістичного табору, голосували проти прийняття ООН Загальної декларації прав людини. Лише за її зберігання, не кажучи вже про розповсюдження, притягали до кримінальної відповідальності як за особливо небезпечний державний злочин – антирадянську агітацію і пропаганду.

Сумно відома ст. 62 КК УРСР 1960 р., де Загальна декларація прав людини розглядалася як антирадянська література.

Практично лише після проголошення незалежності України з теми права і свободи людини було знято табу.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини вимагає:

– забезпечення верховенства, пріоритету прав і основоположних свобод людини у відносинах з державою;

– врегулювання поведінки людей відповідно до загальновизнаного принципу «дозволено все, крім того, що заборонено законом» та врегулювання діяльності держави, її органів, посадових і службових осіб відповідно до принципу «дозволено лише те, що передбачається законами»;

– підвищення рівня гарантованості прав і свобод людини, закріплених у Конституції, насамперед, права на життя (ст. 27), права на повагу гідності (ст. 28), свободи та особистої недоторканності (ст. 29), недоторканності життя (ст. 30), таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), недоторканності особистого і сімейного життя (ст. 32), свободи пересування, вільного вибору місця проживання (ст. 33), права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34);

– приведення законодавства у галуз прав людини у відповідність до міжнародних норм і стандартів;

– забезпечення прав і свобод кожної людини згідно з міжнародними, у тому числі європейськими, нормами і стандартами, практикою Європейського суду з прав людини;

- посилення юридичного забезпечення права людини на власність;
- створення належних умов, вироблення правових механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою прав і свобод, їх дієвої охорони та захисту у разі їх порушення;
- посилення боротьби зі злочинами, які посягають на права і свободи людини;
- прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, законів про зброю, про захист персональних даних, про недержавні правозахисні організації, безоплатну правову допомогу.

Залишаються актуальними питання підвищення рівня гарантування соціальних прав громадян, подолання їх певної декларативності шляхом виконання з боку державних органів відповідних програм, виділення достатніх економічних та фінансових ресурсів, посилення контрольних функцій, подальшого розвитку громадянського суспільства, створення більш гуманного соціуму, в якому люди мають не тільки свободу слова і переконань, а й будуть вільні від страху насилля і нестатків (зlidнів). Щоб кожна людина мала реальне право на такий порядок, при якому права і свободи людини можуть бути повністю здійснені.

Законодавство та діяльність щодо забезпечення прав людини повинні бути з одного боку, достатніми, а з другого – не порушувати прав і свобод людини. З метою збереження прав людини держава не має права звертатися до засобів, які загрожують її свободі. Рівень забезпечення прав людини повинен бути щонайменше таким, щоб у суспільстві була створена атмосфера свободи, миру та спокою, щоб кожний був упевнений в тому, що його правам і свободам, життю і здоров'ю, честі і гідності, свободі і власності не загрожує небезпека, що він захищений державою.

Але людина не тільки об'єкт забезпечення прав і свобод, а й суб'єкт цієї сфери. Згідно з Конституцією України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23). Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68).

ПРОБЛЕМИ УТВЕРДЖЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІДЕЙНИХ ЗАСАД КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

(Шості юридичні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції 22-23 квітня 2010 року. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 8–10)

Ідея природних прав і свобод людини – ідеал людства епохи Просвітництва стала вирішальною основою для конституцій всіх демократичних держав. Досвід історії наочно підтвердив не тільки її життєздатність і її головну роль, але й все загальність, універсальність для розвитку всіх країн. Права і свободи людини становлять підвалини справедливості, миру та безпеки для всього людства і тому мають всесвітнє значення.

В зв'язку з цим ідейною основою Конституції України була обрана теорія невідчужуваних прав і свобод людини та їх гарантій (теорії: поділу влади, парламентаризму, громадянського суспільства, верховенства права, демократичної, правової, соціальної держави тощо).

Цілком природно, що теорія прав людини з її похідними теоріями гарантування цих прав застосована в Конституції України з урахуванням сучасного досвіду.

Саме такий висновок випливає з вивчення Конституції України. Відповідно до її положень Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22); при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24); іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26).

Визнаються і діють принципи поділу влади і верховенства права (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 8 Конституції України).

Чітко втілений в Конституції України принцип законності. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19).

Статті 22 і 157 Конституції України гарантують захист самого існування прав і свобод людини, заборонено їх скасовувати в тому числі і шляхом внесення змін до Конституції.

Особливо важливими є також ч. 3 ст. 8 та ч. 1 ст. 55 Конституції України, які передбачають, що права людини застосовуються безпосередньо і захищаються судом.

Незворотність дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58 Конституції України) також гарантує права людини від посягань держави. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64 КК). Такі обмеження мають переслідувати законну мету і бути необхідними в демократичному суспільстві.

Дуже важливо, що ч. 2 ст. 55 Конституції України кожному гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб і таким чином заклала конституційну основу для здійснення судового контролю за адміністративними органами.

Не менш важливою в аспекті відповідальності держави перед людиною за свою діяльність є і ч. 4 ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

На жаль Конституція України не містить механізмів забезпечення реалізації багатьох конституційних прав людини і громадянина.

В певній мірі це пов'язано з низьким рівнем свободи в радянські часи. Права і свободи людини не досліджувались, оскільки це вело до їх визнання. А вони кваліфікувалися марксизмом не інакше як так звані права і свободи. Саме тому СРСР, УРСР як і інші країни соціалістичного табору, голосували проти прийняття ООН Загальної декларації прав людини. За сам факт її зберігання, не кажучи вже про розповсюдження, притягали до кримінальної відповідальності як за особливо небезпечний державний злочин – антирадянську агітацію і пропаганду. Сумно відома ст. 62 КК УРСР 1960 р. Загальна декларація прав людини розглядалася як антирадянська література.

Практично лише після проголошення незалежності України з теми прав і свобод людини було знято табу.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини вимагає:

– забезпечення верховенства, пріоритету прав і основоположних свобод людини у відносинах з державою;

– врегулювання поведінки людей відповідно до загальновизнаного принципу «дозволено все, крім того, що заборонено законом» та врегулювання діяльності держави, її органів, посадових і службових осіб відповідно до принципу «дозволено лише те, що передбачається законами»;

– підвищення рівня гарантованості прав і свобод людини, закріплених у Конституції, насамперед, права на життя (стаття 27), права на повагу гідності (стаття 28), свободи та особистої недоторканності (стаття 29), недоторканності житла (стаття 30), таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (стаття 31), недоторканності особистого і сімейного життя (стаття 32), свободи пересування, вільного вибору місця проживання (стаття 33), права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34);

– приведення законодавства у галузі прав людини у відповідність до міжнародних норм і стандартів;

– забезпечення прав і свобод кожної людини згідно з міжнародними, у тому числі європейськими, нормами і стандартами, практикою Європейського суду з прав людини;

- посилення юридичного забезпечення права людини на власність;
- створення належних умов, вироблення правових механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою прав і свобод, їх дієвої охорони та захисту у разі їх порушення;
- посилення боротьби зі злочинами, які посягають на права і свободи людини;
- прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, законів про зброю, про захист персональних даних, про недержавні правозахисні організації, безоплатну правову допомогу.

Залишаються актуальними питання підвищення рівня гарантування соціальних прав громадян, подолання їх певної декларативності шляхом виконання з боку державних органів відповідних програм, виділення достатніх економічних та фінансових ресурсів, посилення контрольних функцій, подальшого розвитку громадянського суспільства, створення більш гуманного соціуму, в якому люди мають не тільки свободу слова і переконань, але й будуть вільні від страху насилля і нестатків (злиднів). Щоб кожна людина мала реальне право на такий порядок, при якому права і свободи людини можуть бути повністю здійснені.

Законодавство та діяльність по забезпеченню прав людини повинні бути, з одного боку, достатніми, а з другого – не порушувати прав і свобод людини. З метою збереження прав людини держава не має права звертатися до засобів, які загрожують її свободі. Рівень забезпечення прав людини повинен бути щонайменше таким, щоб у суспільстві була створена атмосфера свободи, миру та спокою, щоб кожний був упевнений в тому, що його правам і свободам, життю і здоров'ю, честі і гідності, свободі і власності не загрожує небезпека, що він захищений державою.

Але людина не тільки об'єкт забезпечення прав і свобод, але й суб'єкт цієї сфери. Згідно з Конституцією України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості; якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68).

ІДЕЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ – ОСНОВА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ УТВЕРДЖЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

(Конституція України – основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (23–24 черв. 2011 р.) – X. : Право, 2011. – С. 74–80)

Актуальність дослідження теоретичних засад (ідейних основ) Конституцій України (а тим самим і основи основ конституційного (державного і суспільного) ладу) обумовлена як їх світоглядно-методологічним значенням, так і практичними проблемами.

Ідейними основами конституцій демократичних держав є теорія прав людини і похідні від неї теорії громадянського суспільства, поділу влади, демократичної, правової держави, верховенства права тощо.

Ідея прав людини пройшла перевірку часом. Права людини були гаслом буржуазних революцій, зруйнувавши феодалізм, і відіграли подібну роль у падінні тоталітарних режимів, в розвалі комуністичної системи (соціалістичного табору), у розпаді СРСР та створенні на його теренах цілої низки суверенних незалежних, самостійних, демократичних держав. До речі, права людини є ідеологічною основою Конституції Пилипа Орлика.

Ідея невід’ємних прав людини стала основою перших у світі конституцій. Американська декларація незалежності (1776 р.) визначила, що всі люди створені рівними і всі вони наділені Творцем невід’ємними правами, до яких належить право на життя, право на свободу і на прагнення до щастя. Автори Декларації визнавали, що влада уряду дійсна і підтримується підданими доти, доки вона (ця влада) захищає право людини і «ґрунтується на згоді тих, ким управляють». Якщо влада (уряд) порушує ці права, народ має право ліквідувати цю владу і встановити нову, засновану на таких принципах, які повинні найкращим чином забезпечити безпеку і благополуччя народу. Це, по суті, теж визнання прав людини, але на цей раз у вигляді права на революцію.

Аналогічні права людини проголосила і Французька Декларація прав людини і громадянина (1789 р.): «1. Люди народжуються і залишаються вільними й рівними в правах. Суспільні відмінності можуть ґрунтуватися лише з огляду на загальну користь. 2. Метою кожного політичного союзу є забезпечення природних і невід’ємних прав людини».

Ідея невід’ємних прав людини – ідеал людства епохи Просвітництва, стала вирішальною основою для наступних конституцій практично у всіх країнах. Таким чином, досвід історії наочно підтвердив не тільки життєздатність ідеї невід’ємних прав

людини. Такими є свобода, власність, безпека і опір гнобленню, а і їх універсальний характер.

Основні права і свободи людства становлять підвалини справедливості, рівності, свободи, миру та безпеки для всього світового співтовариства і тому мають всесвітнє значення. Про це свідчить Статут ООН, однією із засновників (фундаторів) якого є і Україна, Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.); Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.); Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.); Африканська декларація прав та обов'язків людини (1948 р.); Американська декларація прав людини і народів (1981 р.); Підсумковий акт наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.) та інші міжнародні документи з прав людини і громадянина.

У зв'язку з цим ідейною основою Конституції України була обрана теорія невідчужуваних прав і свобод людини та їх гарантій. Цілком природно, що теорія прав людини з її похідними теоріями гарантування цих прав застосована в Конституції України з урахуванням сучасного досвіду.

Саме такий висновок впливає з вивчення Конституції України. Відповідно до її положень Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22); при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24); іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26).

Визнаються і діють принципи поділу влади і верховенства права (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 8 Конституції України).

Чітко втілений в Конституції України принцип законності. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституції та законами України (ч. 2 ст. 19).

Статті 22 і 157 Конституції України гарантують захист самого існування прав і свобод людини, заборонено їх скасовувати, в тому числі і шляхом внесення змін до Конституції.

Особливо важливими є також ч. 3 ст. 8 та ч. 1 ст. 55 Конституції України, які передбачають, що права людини застосовуються безпосередньо і захищаються судом.

Незворотність дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58 Конституції України) також гарантує права людини від посягань держави. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64 КК). Такі обмеження мають переслідувати законну мету і бути необхідними в демократичному суспільстві.